

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Дорожня карта навчання за підручником
«Українська мова»**

для 5 класу закладів загальної середньої освіти

Тернопіль - 2022

Видавництво Астон

Дорожня карта за підручником «Українська мова» для 5 класу закладів загальної середньої освіти / уклад.: О.Семенов, Т. Дятленко. Тернопіль : Астон, 2022.

Схарактеризовано відповідність підручника «Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти / О. М. Семенов, Т. І. Дятленко, М. Д. Білясник, В.В. Волницька. Тернопіль : Астон, 2022. 336 с. Державному стандарту базової середньої освіти (2020), модельній навчальній програмі «Українська мова. 5–6 класи» (автори – Н.Голуб, О.Горошкіна), окреслено принципи, наукові підходи, логістику сторінками підручника, структура і перебіг параграфа, особливості вправ, компетентнісно орієнтованих завдань.

Дорогі колеги!

П'ятий клас - особливий етап у житті дитини. Це час переходу від початкової до базової середньої освіти, час нових вимог, нових предметів, нових форм навчальної діяльності. Саме тому надзвичайно важливо допомогти учням і ученицям адаптуватися до освітніх змін, зберегти інтерес до навчання та сформувати стійку мотивацію до пізнання рідної мови.

Підручник «Українська мова» для 5 класу створено відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти та модельної навчальної програми «Українська мова. 5–6 класи». Видання покликане забезпечити плавний перехід учнівства від початкової до базової середньої освіти, допомогти адаптуватися до нових форматів навчання та сформувати стійку мотивацію до вивчення української мови.

Авторський колектив об'єднав досвід науковців і учителів-практиків, саме тому підручник поєднує наукову достовірність, методичну доцільність і доступність навчального матеріалу для п'ятикласників і п'ятикласниць. Ми прагнули створити не лише навчальну книжку, а й надійного порадника в опануванні української мови - книжку, яка допоможе дитині навчатися мислити, спілкуватися, досліджувати, творити й відкривати світ через слово.

Відповідність Державному стандарту базової середньої освіти

У підручнику реалізовано ключові положення Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та Концепції Нової української школи.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДРУЧНИКА

Зміст підручника «Українська мова. 5 клас» має значний потенціал для формування ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Реалізація компетентнісного підходу забезпечується через систему текстів, вправ, дослідницьких і творчих завдань, мовленнєвих практикумів, проєктної діяльності, роботи в парах і групах, використання цифрових ресурсів та організацію реальних комунікативних ситуацій.

Вільне володіння державною мовою

Ця компетентність є провідною у змісті підручника.

Учні й учениці навчаються:

- слухати, читати, розуміти та аналізувати тексти;
- висловлювати власні думки усно і письмово;
- аргументувати власну позицію;
- дотримуватися норм сучасної української літературної мови;
- використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування.

Формуванню компетентності сприяють завдання на створення діалогів, есе, розповідей, описів, роздумів, коментарів, повідомлень, усних і письмових висловлень.

Навчання упродовж життя

Підручник формує вміння самостійно здобувати знання, працювати з різними джерелами інформації, планувати власну діяльність і здійснювати самооцінювання.

Цьому сприяють:

- рубрики «Пригадаймо», «Запам'ятаймо»;
- робота з лепбуком;
- завдання дослідницького характеру;
- вправи на рефлексію та самооцінювання;
- робота зі словниками та довідковими матеріалами.

Інформаційно-комунікаційна компетентність

Підручник містить завдання на пошук, відбір, аналіз і критичне оцінювання інформації.

Учні навчаються:

- працювати з медіатекстами;
- користуватися цифровими ресурсами;
- аналізувати повідомлення із соціальних мереж;
- розрізняти факти й судження;
- оцінювати достовірність інформації.

Окремі вправи передбачають використання QR-кодів, електронних ресурсів, онлайн-словників та інших цифрових інструментів.

Громадянська та соціальна компетентності

Зміст текстів і вправ спрямований на формування активної громадянської позиції, поваги до державної мови, культури, історії та традицій українського народу.

Тематичне наповнення підручника сприяє:

- вихованню патріотизму;
- усвідомленню ролі української мови як державної;
- формуванню відповідального ставлення до суспільства;
- розвитку культури діалогу та співпраці.

Завдання для роботи в парах і групах формують уміння домовлятися, слухати співрозмовника, аргументовано відстоювати власну думку та досягати спільного результату.

Культурна компетентність

Підручник ознайомлює учнів із культурною спадщиною українського народу через художні тексти, прислів'я, приказки, афоризми, фразеологізми, матеріали про видатних українців.

Навчальний матеріал:

- формує повагу до української культури;
- розвиває естетичний смак;
- виховує мовну стійкість;
- сприяє усвідомленню власної культурної ідентичності.

Підприємливість і фінансова грамотність

Окремі вправи моделюють життєві ситуації, пов'язані з плануванням діяльності, прийняттям рішень, оцінюванням наслідків власних вчинків.

Учні:

- навчаються формулювати цілі;
- аналізувати інформацію;
- приймати обґрунтовані рішення;
- аргументувати власний вибір;
- працювати над реалізацією проєктів.

Інноваційність

Підручник створює умови для розвитку творчості, креативності та готовності до пошуку нових рішень.

Цьому сприяють:

- творчі завдання відкритого типу;
- мовні експерименти;
- створення власних текстів;
- проєктна діяльність;
- дослідницькі вправи.

Екологічна компетентність та здоровий спосіб життя

У текстах і завданнях порушуються питання відповідального ставлення до довкілля, збереження здоров'я, культури поведінки та безпеки життєдіяльності.

Учні вчаться:

- оцінювати власні вчинки;
- дбати про здоров'я;
- дотримуватися правил безпечної поведінки;
- формувати екологічно відповідальну модель поведінки.

НАСКРІЗНІ ВМІННЯ

Підручник забезпечує розвиток наскрізних умінь, визначених Державним стандартом:

- читання з розумінням;
- критичне й системне мислення;
- уміння висловлювати власну думку усно та письмово;
- логічне обґрунтування позиції;
- творчість та ініціативність;
- уміння працювати в команді;
- конструктивне керування емоціями;
- розв'язування проблем;
- прийняття відповідальних рішень.

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Особливу увагу приділено формуванню читацької грамотності відповідно до рекомендацій міжнародного дослідження PISA.

Учні навчаються:

- знаходити інформацію в тексті;
- інтерпретувати її;
- оцінювати достовірність повідомлень;
- аналізувати авторську позицію;
- створювати власні висновки;
- застосовувати отриману інформацію у життєвих ситуаціях.

Для цього використовуються прийоми:

- читання з передбаченням;
- читання з маркуванням;
- асоціативний куш;
- кластер;
- сенкан;
- дискусія;
- проблемні запитання;
- робота з таблицями та схемами.

Таким чином, підручник забезпечує комплексний розвиток особистості здобувача освіти, поєднуючи мовну підготовку з формуванням ключових компетентностей, необхідних для успішного навчання, соціалізації та самореалізації в сучасному суспільстві.

У змісті широко представлені художні, науково-популярні, інформаційні та медіатексти, що відповідає сучасним підходам до формування функціональної грамотності.

Відповідність модельній навчальній програмі

Структура підручника відповідає модельній навчальній програмі «Українська мова. 5–6 класи» (автори Н. Голуб, О. Горошкіна).

Зміст навчання реалізовано через взаємодію трьох змістових ліній:

Мовна - формування системних знань про мовні явища та мовні норми.

Мовленнєва - розвиток умінь слухати, читати, аналізувати, переказувати, редагувати та створювати усні, письмові й мультимедійні тексти.

Соціокультурна - формування мовної особистості, громадянської позиції, поваги до української мови, культури й традицій українського народу.

Концепція підручника

Концептуальним ядром підручника є розвиток компетентного мовця через діяльнісний, текстоцентричний і компетентнісний підходи.

Навчання організовано за формулою:

Навчатимусь → Удосконалюватимусь → Розвиватиму вміння → Набуватиму досвіду.

Кожний тематичний розділ орієнтує учнів не лише на засвоєння знань, а й на їх практичне застосування в реальному житті.

Важливими принципами побудови підручника є:

- дитиноцентризм;
- практична спрямованість навчання;
- текстоцентризм;
- інтеграція мовних і мовленнєвих умінь;
- розвиток критичного мислення;
- формування мовної стійкості;
- зв'язок навчання з життєвим досвідом дитини.

ЛОГІСТИКА СТОРІНКАМИ ПІДРУЧНИКА

Підручник має продуману навігацію, що допомагає організувати навчальну діяльність учнів і учениць та сприяє формуванню навичок самостійної роботи.

Система очікуваних результатів

Кожен тематичний розділ починається сторінкою-орієнтиром, що містить три блоки:

НАВЧАТИМУСЬ

Визначає предметні знання та вміння, які мають бути сформовані.

УДОСКОНАЛЮВАТИМУСЬ, РОЗВИВАТИМУ ВМІННЯ

Спрямовує на розвиток наскрізних умінь, читацької грамотності, критичного мислення, комунікативної культури.

НАБУДУ ДОСВІДУ

Орієнтує на застосування знань у життєвих ситуаціях та соціальній взаємодії.

Логістика сторінками підручника

Для організації навчальної діяльності використано систему рубрик і умовних позначень.

«**Пригадаймо! Запам'ятаймо!**» — актуалізація знань, узагальнення та систематизація навчального матеріалу.

«**Вдумливо читаймо й аналізуймо**» — робота з текстом, розвиток читацької грамотності та критичного мислення.

«**Скарби мови**» — цікаві мовні факти, словникова робота, мовні відкриття.

«Твори сміливо й вільно!» — розвиток творчого письма й мовленнєвої творчості.

«Мовленнєвий практикум» — формування культури усного й писемного мовлення.

«Спілкуймося» — розвиток діалогічного мовлення та комунікативної компетентності.

«Працюймо в парі чи групі» — організація співпраці та командної взаємодії.

СИСТЕМА ПІКТОГРАМ І РУБРИК ЯК НАВІГАТОР ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з методичних переваг підручника «Українська мова. 5 клас» є продумана система рубрик і піктограм, що виконує навігаційну, мотиваційну, навчальну та рефлексивну функції. Вона допомагає учням і ученицям орієнтуватися в навчальному матеріалі, планувати власну діяльність, усвідомлювати мету навчання та відстежувати особистий поступ.

Піктограми та рубрики забезпечують своєрідний діалог між автором і читачем, створюють зрозумілу логіку руху від пізнання до практичного застосування знань.

«Навчатимусь»

Рубрика визначає предметні результати навчання.

Учні й учениці отримують відповідь на запитання:

- Що нового я дізнаюся?
- Які знання опаную?
- Які мовні явища вивчатиму?

Рубрика допомагає усвідомити навчальну мету та сприяє формуванню навичок планування власної освітньої діяльності.

«Удосконалюватимусь. Розвиватиму вміння»

Орієнтує на розвиток наскрізних умінь та ключових компетентностей.

Учні усвідомлюють, що вивчення української мови пов'язане не лише із засвоєнням правил, а й із розвитком:

- критичного мислення;
- уміння спілкуватися;
- читацької грамотності;
- творчості;
- інформаційної культури;
- співпраці.

«Набуду досвіду»

Спрямовує на практичне застосування знань у життєвих ситуаціях.

Рубрика акцентує увагу на тому, як набуті знання допомагають:

- спілкуватися;
- взаємодіяти з іншими людьми;
- працювати з інформацією;
- ухвалювати рішення;

- презентувати власні ідеї.

Саме ця рубрика найбільшою мірою реалізує компетентнісний потенціал підручника.

«Пригадаймо!»

Рубрика використовується для актуалізації опорних знань.

Вона допомагає:

- встановлювати зв'язки між новим і вивченим раніше матеріалом;
- активізувати мовний досвід;
- підготуватися до сприйняття нової теми.

Такі завдання створюють ситуацію успіху та забезпечують наступність навчання.

«Запам'ятаймо!»

Містить найважливіші правила, визначення, висновки та узагальнення.

Рубрика:

- структурує теоретичний матеріал;
- полегшує його засвоєння;
- сприяє систематизації знань;
- допомагає під час повторення та самостійної роботи.

«Скарби мови»

Одна з найцінніших рубрик підручника.

Вона знайомить учнів із:

- мовними цікавинками;
- історією слів;
- культурними фактами;
- народною мудрістю;
- багатством української мови.

Рубрика сприяє формуванню мовної стійкості, мовного смаку та культурної компетентності.

«Вдумливо читаймо й аналізуймо»

Спрямована на розвиток читацької грамотності та критичного мислення.

Під час роботи з рубрикою учні навчаються:

- знаходити інформацію;
- аналізувати зміст тексту;
- інтерпретувати повідомлення;
- формулювати висновки;
- оцінювати достовірність інформації.

Саме ця рубрика найбільш повно реалізує вимоги міжнародного дослідження PISA.

«Спілкуймося»

Забезпечує розвиток комунікативної компетентності.

Учні:

- ведуть діалог;
- висловлюють власну думку;
- дискутують;
- навчаються слухати співрозмовника;

- аргументують власну позицію.

Рубрика допомагає формувати культуру мовлення та культуру спілкування.

«Працюймо в парі чи в малих групах»

Спрямована на формування навичок співпраці.

Під час виконання таких завдань учні:

- працюють у команді;
- розподіляють обов'язки;
- презентують результати;
- навчаються досягати спільної мети.

«Твори сміливо й вільно!»

Орієнтована на розвиток творчості та мовленнєвої креативності.

Учні створюють:

- описи;
- розповіді;
- роздуми;
- діалоги;
- есе;
- рекламні тексти;
- повідомлення;
- творчі проєкти.

Рубрика допомагає кожній дитині відчувати себе автором і творцем власного тексту.

«Мовленнєвий практикум»

Забезпечує перенесення мовних знань у реальне спілкування.

Завдання рубрики спрямовані на:

- розвиток усного й писемного мовлення;
- удосконалення культури спілкування;
- формування навичок створення текстів різних жанрів.

Лепбук як інструмент навчання

Однією з особливостей підручника є робота з лепбуком.

Учні накопичують у ньому:

- правила;
- мовні спостереження;
- приклади;
- словнички;
- прислів'я;
- афоризми;
- власні творчі роботи.

Лепбук сприяє систематизації знань, розвитку самостійності та формуванню індивідуальної освітньої траєкторії.

Структура підручника

Підручник містить такі тематичні розділи:

- Вступ;
- Лексикологія;
- Фразеологія;
- Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія;
- Відомості із синтаксису й пунктуації;
- Мовленнєвий практикум;
- Мовний практикум;
- Додатки та словнички.

Кожний розділ розпочинається сторінкою-навігатором, де визначено очікувані результати навчання, а завершується узагальненням і рефлексією.

Параграф: структура та перебіг

ПАРАГРАФ: СТРУКТУРА І ПЕРЕБІГ

Однією з особливостей підручника «Українська мова. 5 клас» є логічно вибудована структура параграфа, що забезпечує реалізацію компетентнісного, діяльнісного, текстоцентричного та особистісно орієнтованого підходів до навчання. Кожен параграф є завершеним навчальним модулем, у межах якого учні й учениці не лише засвоюють нові мовні знання, а й застосовують їх у різних видах мовленнєвої діяльності.

1. Мотиваційний етап

Параграф розпочинається текстом, мовною ситуацією, проблемним запитанням або комунікативним завданням, що викликає інтерес до теми та створює позитивну мотивацію до навчання.

Такі завдання:

- актуалізують життєвий досвід учнівства;
- спонукають до роздумів;
- формують пізнавальний інтерес;
- забезпечують зв'язок навчального матеріалу з реальним життям.

Наприклад, уже в перших параграфах підручника учні працюють із текстами про роль української мови в житті людини, суспільства та держави, висловлюють власні судження, дискутують, аргументують свою позицію.

2. Робота з текстом

Текстоцентризм є провідним принципом побудови підручника.

Кожний параграф містить текст, який виконує кілька функцій:

- є джерелом нової інформації;
- формує читацьку грамотність;
- слугує основою для вивчення мовного явища;
- забезпечує розвиток критичного мислення.

Учні навчаються:

- визначати тему й основну думку;

- знаходити ключові слова;
- аналізувати зміст;
- розрізняти факти й судження;
- інтерпретувати інформацію;
- оцінювати позицію автора.

Особливістю підручника є використання різножанрових текстів: художніх, публіцистичних, науково-популярних, інформаційних, медійних.

3. Актуалізація опорних знань

На цьому етапі використовуються завдання рубрики «Пригадаймо!».

Їх призначення:

- встановити зв'язок між попередньо вивченим і новим матеріалом;
- підготувати учнів до сприйняття нової теми;
- активізувати мовний досвід.

Такі вправи сприяють усвідомленню наступності навчання між початковою та базовою школою.

4. Засвоєння нового навчального матеріалу

Теоретичні відомості подано компактно, доступно й практично орієнтовано.

Основні правила та поняття розміщено в рубриках:

- «Запам'ятаймо!»
- «Скарби мови»
- «Зверни увагу!»
- «Цікаво!»

Таке структурування допомагає учням:

- виділяти головне;
- систематизувати інформацію;
- швидко знаходити необхідний матеріал;
- використовувати його під час виконання вправ і підготовки до оцінювання.

5. Формування мовних умінь і навичок

Після ознайомлення з новим матеріалом пропонується система вправ різного рівня складності.

Їх побудовано за принципом:

спостерігаю → аналізую → пояснюю → застосовую → творю.

Вправи передбачають:

- роботу зі словами;
- аналіз речень;
- редагування текстів;
- мовні спостереження;
- лінгвістичні дослідження;
- виконання тестових завдань.

Послідовність вправ забезпечує поступове ускладнення діяльності та формування стійких мовних навичок.

6. Розвиток мовлення

Важливим складником кожного параграфу є мовленнєва діяльність.

Для цього використовуються рубрики:

«Мовленнєвий практикум»

Спрямована на формування комунікативної компетентності.

Учні:

- складають висловлення;
- створюють діалоги;
- добирають мовні засоби відповідно до ситуації спілкування;
- навчаються культурі мовлення.

«Спілкуймося»

Передбачає організацію діалогічного та полілогічного мовлення, розвиток уміння слухати співрозмовника й аргументовано висловлювати власну думку.

7. Творча діяльність

Окреме місце займають творчі завдання рубрики:

«Твори сміливо й вільно!»

Вони орієнтовані на:

- розвиток творчого мислення;
- мовленнєву креативність;
- самовираження;
- застосування знань у нових ситуаціях.

Учні створюють:

- тексти різних типів і жанрів;
- описи;
- розповіді;
- роздуми;
- есе;
- рекламні слогани;
- повідомлення;
- мініпроекти.

8. Робота в парах і групах

Завдання рубрики **«Працюймо в парі чи в малих групах»** формують навички співробітництва та командної роботи.

Під час їх виконання учні:

- розподіляють ролі;
- планують спільну діяльність;
- домовляються;
- презентують результати роботи;
- здійснюють взаємооцінювання.

Такі види діяльності сприяють розвитку соціальної та громадянської компетентностей.

9. Дослідницька діяльність

У підручнику широко представлено елементи мовного дослідження.

Учні:

- висувають припущення;
- спостерігають за мовними явищами;

- знаходять закономірності;
- працюють із довідковими джерелами;
- роблять висновки.

Це формує навички самостійного пізнання та дослідницької культури.

10. Робота з лепбуком

Наскрізною складовою навчання є проект «Пізнайко», що передбачає створення власного лепбука.

Після вивчення тем учні занотовують:

- правила;
- мовні винятки;
- цікаві факти;
- нові слова;
- прислів'я;
- фразеологізми;
- результати творчих робіт.

Лепбук виступає засобом систематизації знань і своєрідним мовним портфоліо.

11. Рефлексія та самооцінювання

Завершальний етап роботи над параграфом спрямований на усвідомлення власних досягнень.

Учні:

- оцінюють результати своєї діяльності;
- визначають труднощі;
- планують подальшу роботу;
- усвідомлюють особистий поступ у навчанні.

Самооцінювання допомагає формувати відповідальність за власне навчання та розвивати навички навчання впродовж життя.

Узагальнення

Таким чином, структура параграфа підручника «Українська мова. 5 клас» забезпечує цілісний освітній цикл: від мотивації та сприйняття нового матеріалу до його практичного застосування, творчого осмислення, дослідження та рефлексії. Така організація навчального матеріалу сприяє формуванню компетентного мовця, здатного успішно використовувати українську мову в різноманітних життєвих ситуаціях.

РОБОТА З ТЕКСТОМ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Одним із провідних методичних принципів підручника «Українська мова. 5 клас» є текстоцентризм. Текст виступає не лише джерелом мовного матеріалу, а й основним засобом формування предметної, читацької, комунікативної, соціокультурної та громадянської компетентностей здобувачів освіти. Саме через роботу з текстом реалізуються вимоги Державного стандарту базової середньої освіти та модельної навчальної

програми щодо розвитку мовної особистості, здатної критично мислити, спілкуватися, взаємодіяти й навчатися впродовж життя.

Текст як центр навчальної діяльності

У підручнику текст передує вивченню більшості мовних тем і виконує кілька важливих функцій:

- мотиваційну;
- інформаційну;
- розвивальну;
- виховну;
- культуротворчу;
- комунікативну.

Текст стає відправною точкою для спостереження над мовними явищами, формування мовних умінь, розвитку мовлення та особистісних якостей учнівства.

Автори добирають тексти таким чином, щоб вони були близькими до життєвого досвіду п'ятикласників, викликали емоційний відгук, спонукали до роздумів, дискусії та творчості.

Різноманітність текстового матеріалу

У підручнику представлено тексти різних стилів, типів і жанрів:

художні тексти

Сприяють розвитку емоційного інтелекту, образного мислення, естетичного смаку, формуванню любові до українського слова.

науково-популярні тексти

Розширюють світогляд учнів, ознайомлюють із цікавими фактами з історії мови, культури, науки, природи.

публіцистичні тексти

Формують громадянську позицію, патріотичні почуття, навички аналізу суспільно важливої інформації.

медіатексти

Навчають критично сприймати інформацію, розрізняти факти й судження, оцінювати достовірність повідомлень, протидіяти маніпуляціям.

тексти повсякденного спілкування

Оголошення, повідомлення, коментарі, поради, листи, дописи в соціальних мережах допомагають учням усвідомлювати практичну цінність мовних знань і застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

Етапи роботи з текстом

Методичний апарат підручника передбачає поетапну роботу з текстом.

Передтекстова діяльність

На цьому етапі учні:

- прогнозують зміст тексту за назвою, ілюстрацією чи епіграфом;
- висловлюють припущення;
- актуалізують власний досвід;
- визначають мету читання.

Особливу роль тут відіграє епіграф, який налаштовує на осмислення теми та створює проблемне поле для подальшої роботи.

Під час читання

Учні:

- визначають тему й основну думку;
- знаходять ключові слова;
- встановлюють причинно-наслідкові зв'язки;
- аналізують мовні засоби;
- спостерігають за мовними явищами;
- ставлять запитання до тексту.

Післятекстова діяльність

Після опрацювання тексту учні:

- формулюють висновки;
- оцінюють інформацію;
- висловлюють власне ставлення;
- виконують творчі завдання;
- створюють власні висловлення;
- використовують текст як основу для мовних досліджень.

Формування читацької грамотності

Робота з текстом у підручнику спрямована на формування читацької грамотності відповідно до рекомендацій міжнародного дослідження PISA.

Учні навчаються:

- знаходити інформацію;
- інтегрувати інформацію з різних частин тексту;
- інтерпретувати зміст;
- аналізувати авторську позицію;
- оцінювати достовірність повідомлень;
- використовувати інформацію для розв'язання практичних завдань.

Розвиток критичного мислення

Система запитань і завдань до текстів сприяє розвитку критичного мислення.

Учні:

- порівнюють факти;
- аргументують власну думку;
- аналізують різні точки зору;
- розрізняють факти й оцінні судження;
- виявляють ознаки маніпуляції;
- роблять обґрунтовані висновки.

Важливим є те, що учень виступає не пасивним споживачем інформації, а активним її інтерпретатором.

Текст як основа вивчення мовних явищ

Мовні правила в підручнику не подаються ізольовано. Учні спочатку спостерігають мовне явище в тексті, аналізують його функціонування, а вже потім формулюють правило або знайомляться з його теоретичним поясненням.

Така послідовність:

спостерігаю → досліджую → роблю висновок → застосовую

сприяє глибшому розумінню мовних закономірностей та формуванню дослідницьких умінь.

Текст як джерело мовленнєвої творчості

Тексти підручника стають основою для створення власних висловлень.

Учні:

- продовжують текст;
- змінюють його структуру;
- складають діалоги;
- пишуть розповіді, описи, роздуми;
- створюють есе;
- добирають власні приклади;
- виконують творчі проекти.

Завдяки цьому формується здатність не лише сприймати інформацію, а й продукувати власний якісний текст.

Методичні поради вчителю

Під час роботи з текстами доцільно використовувати:

- читання з передбаченням;
- читання з позначками;
- асоціативний куш;
- сенкан;
- кластер;
- таблицю «Знаю – Хочу дізнатися – Дізнався»;
- дискусію;
- рольові ігри;
- роботу в парах і групах;
- створення ментальних карт.

Такі прийоми активізують пізнавальну діяльність учнів і забезпечують формування читацької, мовленнєвої та комунікативної компетентностей.

Епіграф як засіб мотивації та смислового налаштування

Важливим структурним компонентом підручника є епіграф. Він виконує не лише художню, а й методичну функцію, допомагаючи учням і ученицям налаштуватися на сприйняття теми, визначити її ціннісний зміст і побачити зв'язок навчального матеріалу з культурним досвідом українського народу.

Епіграфи дібрано з висловлювань українських письменників, мовознавців, педагогів, громадських діячів. Вони:

- актуалізують ключову ідею розділу;
- сприяють формуванню читацької та культурної компетентностей;
- розвивають уміння інтерпретувати висловлення;
- формують навички роботи з цитатою;
- створюють проблемне поле для подальшого обговорення.

Методично доцільно використовувати епіграф на різних етапах уроку:

На початку уроку

- передбачити зміст теми за висловом;

- пояснити значення окремих слів;
- висловити власне розуміння цитати;
- сформулювати очікування від уроку.

Під час опрацювання теми

- зіставляти зміст епіграфа з навчальним матеріалом;
- знаходити підтвердження або пояснення думки автора;
- добирати мовні та життєві приклади.

Наприкінці уроку

- повернутися до епіграфа й оцінити його роль у розкритті теми;
- сформулювати власний висновок;
- створити коротке висловлення або есе за мотивами цитати.

Таким чином, епіграф у підручнику виступає не декоративним елементом, а важливим засобом мотивації, розвитку критичного мислення, ціннісного осмислення навчального матеріалу та формування мовної особистості здобувача освіти.

ПРИНЦИПИ ТА НАУКОВІ ПІДХОДИ

Підручник «Українська мова. 5 клас» побудовано на засадах сучасної освітньої парадигми Нової української школи та компетентнісного навчання. Його зміст і методичний апарат забезпечують формування предметної та ключових компетентностей, розвиток особистості учня й учениці, здатності до самостійного навчання та відповідальної мовленнєвої діяльності.

Текстоцентричний підхід

У центрі навчання перебуває текст як основний засіб пізнання світу, розвитку мислення та формування мовленнєвих умінь.

Тексти підручника:

- виконують пізнавальну, виховну та розвивальну функції;
- відображають культурні, історичні та моральні цінності українського народу;
- є основою для формування читацької грамотності;
- навчають працювати з інформацією, аналізувати, порівнювати та оцінювати факти і судження.

Текст виступає не лише об'єктом аналізу, а й джерелом пізнання світу, розвитку мислення та мовлення.

Учні працюють із:

- художніми текстами;
- науково-популярними текстами;
- медіатекстами;
- інформаційними повідомленнями;
- рекламними текстами;
- пісенними текстами;
- текстами для дискусії.

Така система роботи сприяє формуванню читацької, інформаційної та комунікативної грамотності.

Компетентнісний підхід

Навчальний матеріал орієнтований не на механічне засвоєння правил, а на їх застосування в реальних життєвих ситуаціях.

Здобувачі освіти:

- висловлюють власні думки;
- аргументують позицію;
- працюють у команді;
- виконують творчі й дослідницькі завдання;
- створюють власні тексти різних жанрів.

Діяльнісний підхід

Засвоєння знань відбувається через практичну діяльність:

- мовні дослідження;
- спостереження над мовними явищами;
- виконання вправ;
- мовленнєві практикуми;
- проєктну діяльність;
- роботу з лепбуком.

Саме діяльність стає основою формування стійких мовних навичок.

Особистісно орієнтований підхід

Підручник враховує вікові особливості п'ятикласників та п'ятикласниць.

Зміст навчання:

- спирається на життєвий досвід дитини;
- забезпечує можливість вибору;
- сприяє самовираженню;
- підтримує позитивну мотивацію до навчання.

Соціокультурний підхід

Навчальний матеріал формує:

- українську громадянську ідентичність;
- мовну стійкість;
- повагу до державної мови;
- культуру міжособистісного спілкування;
- відповідальне ставлення до суспільства й держави.

Компетентнісно орієнтовані вправи і завдання

Система вправ передбачає:

- спостереження над мовними явищами;
- мовні дослідження;
- роботу зі словниками;
- аналіз текстів різних стилів і жанрів;
- проєктну діяльність;
- створення власних текстів;

- розвиток критичного мислення;
- формування медіаграмотності;
- роботу в парах і групах.

Завдання диференційовано за рівнем складності та забезпечують можливість індивідуалізації навчання.

Особливості роботи з тематичними розділами

РОЗДІЛ «ВСТУП. УКРАЇНСЬКА МОВА В ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ»

Перший розділ підручника виконує адаптаційну та мотиваційну функції. Його зміст спрямований на усвідомлення ролі української мови в житті людини, суспільства і держави, формування ціннісного ставлення до державної мови, розвиток уміння висловлювати власну думку та аргументувати її.

У процесі роботи над темами розділу учні й учениці:

- усвідомлюють значення мови як засобу спілкування, пізнання та самовираження;
- розрізняють факти й судження;
- аналізують тексти різних жанрів;
- формують уміння працювати з інформацією;
- створюють власні висловлення на суспільно значущі теми.

Особливістю розділу є використання текстів виховного спрямування, завдань для дискусії, мовленнєвих ситуацій, роботи з медіаматеріалами та розвитку навичок критичного читання.

РОЗДІЛ «ЛЕКСИКОЛОГІЯ»

Розділ знайомить учнів із багатством і різноманітністю словникового складу української мови.

Основна мета вивчення розділу:

- розширення активного словникового запасу;
- формування вміння користуватися різними видами словників;
- розвиток мовного чуття та культури слововживання.

Учні й учениці:

- розрізняють синоніми, антоніми, омоніми, пароніми;
- досліджують слова за походженням і сферою вживання;
- знайомляться із застарілою лексикою, неологізмами, діалектизмами, професійною лексикою та термінами;
- виявляють лексичні помилки та редагують тексти.

Методичний акцент зроблено на текстоцентричному підході: мовні явища розглядаються в контексті живого мовлення та реальних комунікативних ситуацій.

Важливе місце займають творчі завдання:

- укладання тематичних словників;
- створення реклами, слоганів, повідомлень;
- мовні дослідження;
- робота з цифровими словниками.

РОЗДІЛ «ФРАЗЕОЛОГІЯ»

Зміст розділу спрямований на ознайомлення учнів із фразеологічним багатством української мови та формування навичок доречного використання фразеологізмів у мовленні.

У процесі навчання здобувачі освіти:

- з'ясовують значення фразеологізмів;
- досліджують джерела їх походження;
- працюють із фразеологічними словниками;
- використовують сталі вислови у власному мовленні.

Завдання розділу сприяють:

- розвитку образного мислення;
- формуванню мовленнєвої виразності;
- усвідомленню зв'язку мови з культурою та історією українського народу.

Особливу увагу приділено творчим роботам, побудованим на основі прислів'їв, приказок, крилатих висловів та фразеологізмів.

РОЗДІЛ «ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ»

Розділ забезпечує систематизацію знань про звукову систему української мови та формування правописної грамотності.

Учні й учениці:

- удосконалюють знання про звуки й букви;
- засвоюють орфоепічні та орфографічні норми;
- працюють над правильною вимовою;
- формують навички грамотного письма;
- виконують фонетичний аналіз слова.

Особливістю розділу є поєднання мовних знань із практикою усного й писемного мовлення.

Система вправ передбачає:

- спостереження над мовними явищами;
- мовні експерименти;
- редагування текстів;
- виконання інтерактивних завдань;
- роботу з орфографічними словниками.

Важливе місце посідають завдання на розвиток мовної стійкості та подолання суржику.

РОЗДІЛ «ВІДОМОСТІ ІЗ СИНТАКСИСУ Й ПУНКТУАЦІЇ»

У центрі уваги розділу — формування вмінь будувати граматично правильні та комунікативно доцільні висловлення.

Учні й учениці:

- аналізують словосполучення і речення;
- визначають головні та другорядні члени речення;
- опановують правила пунктуації;
- працюють зі складними реченнями, прямою мовою та діалогом;
- виконують синтаксичний аналіз.

Навчальний матеріал пов'язано з реальними мовленнєвими ситуаціями, що сприяє розвитку культури усного й писемного спілкування.

РОЗДІЛ «МОВЛЕННЄВИЙ ПРАКТИКУМ»

Мовленнєвий практикум спрямований на формування комунікативної компетентності та розвиток умінь створювати власні тексти різних типів і жанрів.

Учні навчаються:

- визначати тему й основну думку тексту;
- складати план;
- створювати описи, розповіді, роздуми;
- писати есе;
- добирати інформацію з різних джерел;
- брати участь у живому й віртуальному спілкуванні.

Значна увага приділяється розвитку медіаграмотності, інформаційної культури та цифрової етики.

РОЗДІЛ «МОВНИЙ ПРАКТИКУМ»

Мовний практикум узагальнює та систематизує знання, здобуті під час вивчення курсу.

Завдання розділу:

- забезпечують повторення вивченого матеріалу;
- сприяють формуванню цілісної мовної картини;
- розвивають уміння застосовувати знання в нових ситуаціях;
- готують учнів до діагностувальних робіт.

Практикуми побудовано на засадах діяльнісного та компетентнісного підходів і передбачають роботу з текстом, дослідницькі завдання, мовні ігри, творчі вправи та самооцінювання.

Організація роботи на уроці

Підручник передбачає поєднання різних форм діяльності:

- індивідуальної;
- парної;
- групової;
- фронтальної;
- проєктної.

Доцільно дотримуватися логіки:

мотивація → дослідження → пояснення → вправлення → творче застосування → рефлексія.

Робота з лепбуком

Лепбук «Пізнайко» є важливим інструментом формувального оцінювання. Учитель може рекомендувати учням накопичувати:

- мовні правила;
- цікаві мовні факти;
- нові слова;
- прислів'я;
- фразеологізми;
- приклади творчих робіт;
- результати мініпроектів.

Наприкінці семестру або навчального року лепбук може бути представлений як індивідуальне мовне портфоліо.

Формувальне оцінювання

Підручник містить широкі можливості для формувального оцінювання:

- самооцінювання;
- взаємооцінювання;
- мовні спостереження;
- рефлексивні запитання;
- творчі завдання;
- проекти;
- усні виступи.

Важливо оцінювати не лише правильність відповіді, а й процес мислення, уміння аргументувати позицію, співпрацювати та застосовувати знання в нових ситуаціях.

Підручник «Українська мова. 5 клас» є сучасним навчальним виданням, яке поєднує системне мовне навчання, розвиток читацької грамотності, критичного мислення, творчості та громадянської відповідальності. Його зміст і методичний апарат створюють умови для формування компетентного мовця, здатного успішно діяти в освітньому, культурному та суспільному просторі України.